

Wojciech Świątkiewicz, prof. zw. dr hab.
Instytut Socjologii
Uniwersytet Śląski w Katowicach
wojciech.swiatkiewicz@us.edu.pl

Katowice, dnia 28 listopada 2014 roku

Recenzja rozprawy doktorskiej pani mgr Magdaleny Markockiej pt. „Rola samorządu terytorialnego w upodmiotowieniu społeczności lokalnej. Studium socjologiczne na przykładzie gminy Leżajsk” napisanej pod kierunkiem księdza prof. zw. dr. hab. Henryka Skorowskiego.

Autorka podjęła interesujący poznawczo i aplikacyjnie temat badań, który skupia się na procesach kształtowania się samorządności i upodmiotowienia społeczności lokalnych w warunkach polskiego społeczeństwa budującego demokratyczne struktury ustrojowe. Słusznie podkreśla, że w interesie całego państwa jest dbałość o małe struktury społeczno-przestrzenne, gdyż to na nich opiera się siła demokratycznego państwa. /s. 213/ Upodmiotowienie społeczności lokalnych jest zapewne jednym z najważniejszych współcześnie problemów na drodze budowania demokratycznych struktur polskiego państwa.

Rozprawa doktorska jest przejrzysto zredagowana pod względem struktury formalnej i merytorycznej. Składa się z pięciu rozdziałów poprzedzonych zwięźle zredagowanym *Wstępem* oraz podsumowanych *Zakończeniem*. Dołączona jest także obszerna i kompetentnie sporządzona bibliografia przedmiotowa oraz wykazy wykresów, rysunków i tabel zamieszczonych w pracy.

Dwa pierwsze rozdziały poświęcone są zagadnieniom kluczowym dla realizacji podjętego tematu badań. Pierwszy rozdział nosi tytuł „Samorząd terytorialny w Polsce na przełomie XX i XXI wieku”, a rozdział drugi jest zatytułowany „Wokół pojęcia społeczności lokalnej”, w którym wprowadzone jest pojęcie podmiotowości społeczności lokalnej. Trzy następne rozdziały są prezentacją przeprowadzonych przez Autorkę analiz na temat powiązań samorządności terytorialnej z podmiotowością społeczności lokalnej na płaszczyźnie: społecznej (rozdział III), gospodarczej (rozdział IV) oraz kulturalnej (rozdział V).

Celem pracy, jak stwierdza Autorka jest „ukazanie roli samorządu terytorialnego w upodmiotowieniu społeczności lokalnej w trzech płaszczyznach: społecznej, gospodarczej i kulturalnej. /.../ Przeprowadzone w ramach każdej z płaszczyzn badania, skoncentrowane zostały na dwóch zasadniczych obszarach: podmiotowej działalności władz lokalnych oraz podmiotowej aktywności pozostałych człon-

ków społeczności lokalnej” /s. 5/ Na tej samej stronie Autorka prezentuje też sześć pytań badawczych: 1. W jaki sposób władze lokalne realizują swoje obowiązki wobec wspólnoty samorządowej, 2. Czy władze gminy podejmują nieobligatoryjne inicjatywy na rzecz lokalnej społeczności, 3. Jak wygląda zaangażowanie mieszkańców gminy w sprawy lokalne, 4. Czy odpowiadają na propozycje współpracy z samorządem w poszczególnych płaszczyznach, 5. Czy występują do władz lokalnych z propozycjami realizacji własnych projektów, 6. Czy mieszkańcy podejmują się aktywności w organizacjach pozarządowych.

Postawione pytania badawcze mają pozwolić na diagnozę „zakresu upodmiotowienia społeczności lokalnej” oraz wskazanie, „które obszary jej funkcjonowania zasługują na szczególną uwagę samej wspólnoty, zarówno w sensie określania kierunków dalszego rozwoju, jak i instrumentów i programów naprawczych” /s. 85/ Autorka stawia sobie też za cel „umiejscowienie (*badanej* - przyp. WS) gminy w regionie oraz całym społeczeństwie”. /s. 85/ W części rozprawy dokonującej przeglądu socjologicznych koncepcji ukazujących „współczesne przemiany społeczności lokalnych” Autorka dodatkowo podkreśla, że przeprowadzone w pracy analizy pozwolą odpowiedzieć na pytanie o to jak „badana społeczność lokalna zmieniła swoje oblicze w porównaniu do jej sytuacji w epoce PRL”. /s. 74/

We *Wstępie* zamieszczona jest krótka nota metodologiczna podkreślająca, że badania były realizowane metodą *desk research*. Analiza treści dokumentów nazwana została metodą jakościową. /s.7/

Pani mgr Magdalena Markocka posiada łatwość pisania w sposób kompetentny, zgrabnie posługujący się fachową terminologią, interpretujący przedstawiane stanowiska teoretyczne oraz konstruujący ujęcia konkluzywne oraz syntetyzujące. Nie unika też formułowania ocen odnoszących się zarówno do kierunku procesów społecznych, jak i sposobów definiowania i realizowania zadań i funkcji samorządów czy podmiotów społeczności lokalnej. Dla przykładu, na stronie 39 znajdujemy zapisaną opinię, że „Funkcjonujący przez ostatnie 24 lata system samorządowy można uznać za w pełni odpowiadający warunkom demokratycznego państwa prawa”.

Wszystkie te cechy stylu redagowania pracy z łatwością odnajdziemy w tzw. rozdziałach teoretycznych, zarówno, gdy ukazuje się krótką historię, znaczenie, zadania i funkcje samorządu w Polsce na przełomie XX i XXI wieku, jak i w przedstawianiu socjologicznych teorii i koncepcji rozumienia społeczności lokalnej. W rozdziale pierwszym oprócz koncepcji socjologicznych i politologicznych dotyczących samorządu terytorialnego przywoływane są też i omawiane koncepcje prawne.

W rozdziale II prezentującym socjologiczne koncepcje społeczności lokalnych i kierunków ich przemian wprowadzone zostały i omówione podstawowe dla tematu rozprawy pojęcia podmiotowości społeczności lokalnej. Między innymi za Krzysztofem Wieleckim dokonuje rozróżnienia na podmiotowość jednostki oraz podmiotowość społeczną. Ten interesujący wątek refleksji teoretycznych, odnoszony także do innych publikacji Autorka kończy wskazaniem, że podmiotowość społeczności lokalnej przejawia się „w jej zdolności do samoorganizacji, która jest możliwa dzięki podejmowaniu przez członków społeczności dialogu na temat ważnych dla wspólnoty spraw; niezależnej działalności grup celowych i zrzeszeń obywatelskich oraz istnieniu przestrzeni artykulacji wspólnych interesów”./s. 83/

Podmiotowość, zdaniem Autorki można uznać „za cechę charakteryzującą społeczność lokalną w wymiarze subiektywnym (poczucie sprawstwa), obiektywnym (konkretne działania na rzecz wspólnoty), a jednocześnie za warunek wysokiego poziomu partycypacji społecznej i kształtowania społeczeństwa obywatelskiego”. /s. 83/

Rozdział trzeci poświęcony roli samorządu w inicjowaniu podmiotowości społeczności lokalnej w płaszczyźnie społecznej wyodrębnia obszary pomocy społecznej, polityki prorodzinnej, ochrony zdrowia, edukacji i wychowania. Przedmiotem analiz są działania władz lokalnych ze szczególnym uwzględnieniem ich aktywności ponadobowiązkowej oraz „przykłady partycypacji społecznej i mobilizacji mieszkańców gminy koncentrujących się wokół spraw społecznych, jak np. pomoc socjalna, czy przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, których celem jest poprawa warunków materialnych, rodzinnych, edukacyjnych itp. mieszkańców gminy”. /s. 87/

Autorka przyjęła formułę redakcji rozdziału, którą można określić jako sprawozdawczą analizę dokumentów instytucji pracujących w „płaszczyźnie społecznej”. Przedłożenie jest rzetelne i poprawnie przedstawione. Brakuje jednak koniecznego w rozprawie doktorskiej z socjologii głębszego komentarza socjologicznego i interpretacji prezentowanych danych. Niekiedy można odnieść przekonanie, że Autorka skupia swoją uwagę bardziej na funkcjach *założonych* niż *realizowanych* omawianych przez siebie instytucji lub projektów. Przykładowo: analizując działalność leżajskiego GOPS stwierdza między innymi: „Znaczną część lokalnego budżetu pochłaniają środki przeznaczone na zasiłki rodzinne oraz dodatki do nich. W roku 2012 kwota ta wyniosła ok. 4.5 mln zł. Jednak jak pokazują dane z ostatnich lat, liczba rodzin korzystających ze świadczeń rodzinnych systematycznie się zmniejsza (Tabela 17)”. /s. 107/ Jest zapewne socjologicznie interesujące dlaczego w Gminie Leżajsk zmniejsza się ilość rodzin korzystających ze świadczeń rodzinnych GOPS, jakie są przyczyny tej sytuacji; może podniósł się materialny poziom życia rodzin, a może zmieniły się regulacje prawne, albo są jeszcze inne przyczyny tej sytuacji? Takich odpowiedzi nie znajdziemy w tym rozdziale. Oceniając pozytywnie aktywność władz samorządowych Autorka stwierdza, że „Podmiotowość społeczności lokalnej nie osiągnęła jeszcze zbliżonego poziomu. Część mieszkańców stara się współpracować z samorządem w ramach działań na rzecz pomocy osobom potrzebującym czy przeciwdziałania społecznym patologiom. Nie mniej jednak działalność ta ograniczona jest do odpowiadania na inicjatywy samorządu. Zaobserwować można zatem niedostateczny zakres działań mieszkańców gminy Leżajsk w tym zakresie”. /s. 128/

Kolejny rozdział pracy doktorskiej podejmuje kwestie roli samorządu gminnego w inicjowaniu podmiotowości społeczności lokalnej w płaszczyźnie gospodarczej. Autorka przyjmuje, iż jednym z wyznaczników dobrego gospodarowania sprawami gminy „jest sposób realizacji budżetu, zarządzanie mieniem oraz planowanie rozwoju gospodarczego w oparciu o strategię rozwoju oraz inne dokumenty sporządzane w wieloletniej perspektywie”. /s. 130/

Autorka omawia sytuację ekonomiczną Gminy Leżajsk korzystając z analizy dokumentów statystycznych. Wskazuje między innymi, że w badanej gminie systematycznie (od początku lat dziewięćdziesiątych) wzrasta liczba podmiotów gospodarki narodowej /s. 134/ przede wszystkim w sektorze prywatnym /s. 138/, co oznacza „znaczną aktywność obywateli w zakresie prowadzenia lokalnego biznesu”. /s. 139/. Mimo stwierdzanych pozytywnych tendencji w rozwoju gospo-

darczym gminy wyrażających się poprzez aktywizację przedsiębiorczości jej mieszkańców najważniejszym problemem społecznym gminy jest długotrwałe bezrobocie. /s. 142/ Interesujące w perspektywie socjologicznej są przeprowadzone analizy dokumentów lokalnych instytucji, na podstawie których sformułowany został wniosek wskazujący na istnienie „korelacji” między podejmowaniem inicjatyw gospodarczych, a zmniejszaniem bezrobocia. W konkluzji czytamy, że „wiele osób podjęło wysiłek zaprojektowania własnego biznesu i skorzystania z dostępnych możliwości wdrożenia swojego pomysłu. Świadczy to o zmianach w świadomości społecznej i dostrzeganiu własnej podmiotowości” /s. 165/ Ciekawą inicjatywą społeczną, opisywaną w tym rozdziale jest też powstała z inicjatywy władz samorządowych Lokalna Grupa Działania, której aktywność ma „realne przełożenie na atrakcyjność ekonomiczną i turystyczną gmin, które Stowarzyszenie obejmuje swoim zasięgiem”./s. 171/

We wnioskach tego rozdziału znajdujemy opinię podkreślającą, że „znaczna część mieszkańców gminy aktywnie uczestniczy w życiu gospodarczym społeczności”. /s. 174/

Ostatni rozdział pracy podejmuje zagadnienie roli władz samorządowych badanej Gminy w upodmiotowieniu aktywności społeczności lokalnej w płaszczyźnie kultury. Szczegółowo zaprezentowana została infrastruktura kulturalna badanej Gminy i zasady pozyskiwania środków finansowych na działalność przedmiotową. Ciekawie przedstawia się paleta działalności gminnych instytucji kultury oraz działających w gminie stowarzyszeń, które podejmują szeroko rozumiane inicjatywy kulturalne. Skrupulatne wyliczenia ustalają, że na terenie Gminy funkcjonuje 64 różnego rodzaju organizacji kulturalnych zrzeszających około 400-500 osób, co zostaje uznane za „liczbę imponującą” w dwudziestotysięcznej gminie. /s. 208/ Aktywność mieszkańców Gminy w zakresie organizacji życia kulturalnego Autorka uznaje za „największą”. /s. 212/

Pracę przeczytałem z zainteresowaniem. Dowiedziałem się wiele o inicjatywach władz samorządowych Gminy Leżajsk, a także o formach zorganizowania społecznego mieszkańców Gminy. Autorka ma świadomość, że przeprowadzone badania „nie mają charakteru wyczerpującego. Uzupełnienie ich o wypowiedzi mieszkańców na temat ich subiektywnego poczucia podmiotowości z pewnością wzbogaciłyby powstały obraz”. /s. 212/ Projekt badawczy zakładał analizę dokumentów. Szczegółowo prezentowane zestawienia statystyczne są zapewne bardzo potrzebne, ale zdają się dominować nad socjologiczną ich interpretacją. Niekiedy powstaje wrażenie sprawozdawczości. W rezultacie praca ma raczej wymiar socjograficzny niż problemowy. W *Zakończeniu* Autorka napisała: „Na podmiotowość społeczności lokalnej spojrzano z dwóch perspektyw: przedstawicieli władz lokalnych oraz mieszkańców poszczególnych miejscowości tworzących lokalną wspólnotę samorządową”. /s. 211/. Gdyby wyostrzyć moje zastrzeżenia wobec recenzowanej pracy doktorskiej, to w komentarzu do cytowanej konkluzji można napisać, że na procesy upodmiotowienia społeczności badanej Gminy „spojrzano” przede wszystkim „z perspektywy sprawozdawczości”. Rozumiem i akceptuję przyjętą metodę analizy postawionego problemu. Jednak brak odniesień właściwych badaniom socjologicznym, chociażby o charakterze eksperckim, powoduje, że przedstawiona diagnoza „upodmiotowienia” gminy jest jednostronna, a może nawet przede wszystkim „papierowa”.

Uwagi:

Niepotrzebnie Autorka powołuje się na publikację autora, który stwierdza, że „we wszystkich definicjach kultury można odnaleźć stwierdzenie, że jest ona *cechą społeczeństwa a nie jednostki*”. /s. 175/ Opinia ta jest przecież bezsensowna i nieprawdziwa, a moje zdziwienie budzi to, że jest cytowana w pracy doktorskiej z socjologii.

Trudno zrozumieć dlaczego wykaz literatury (w części) nie jest uporządkowany alfabetycznie.

Są w pracy uchybienia redakcyjne: jak np. zmiana nazwiska autora cytowanej książki (s. 77) czy kolokwialnie w swej formule językowej postawione pytanie badawcze: „*Jak wygląda zaangażowanie mieszkańców gminy w sprawy lokalne?*”.

Autorka nie zrealizowała wszystkich zapowiadanych celów projektu badawczego. Trudno uznać, że przedstawione w pracy analizy pozwalają na „umiejscowienie gminy w regionie oraz całym społeczeństwie”, podobnie jak nie ma podstaw do wnioskowania na temat jak „badana społeczność lokalna zmieniła swoje oblicze w porównaniu do jej sytuacji w epoce PRL”. To są odrębne zagadnienia, wymagające innych metod badań i szerszej perspektywy analitycznej.

Konkluzja:

Pani mgr Magdalena Markocka napisała interesującą rozprawę doktorską, w części empirycznej wyraźnie mieszczącą się w konwencji analizy socjograficznej. W oparciu o rozeznanie w szeroko cytowanej literaturze przedmiotu, kompetentną analizę rozmaitych socjologicznych teorii społeczności lokalnej, przygotowała koncepcję własnych badań, zebrała ciekawy materiał badawczy, trafnie ilustrujący badane przez siebie zagadnienia, potrafiła je rzeczowo zaprezentować i opatrzyć wnioskami uogólniającymi.

Wnoszę do Rady Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie pani mgr Magdaleny Markockiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wojciech Świątkiewicz